

Poznań, 15 stycznia 2021 r.

prof. dr hab. Krzysztof Kozłowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Collegium Maius
Instytut Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych
ul. Fredry 10
61-701 Poznań
kwk@amu.edu.pl

Recenzja
osiągnięcia naukowego i istotnej aktywności naukowej
dr. Andrzeja Dębskiego

Ocena osiągnięcia naukowego

Wskazany przez dr. Andrzeja Dębskiego, kandydata do stopnia naukowego doktora habilitowanego, osiągnięciem naukowym jest monografia *Nowoczesność, rozrywka, propaganda. Historia kina we Wrocławiu w latach 1919–1945* (2019). Monografię tę, złożoną z dwóch tomów (część I: *Kina*, część II: *W kinach*) i liczącą łącznie 919 stron, ogłoszono drukiem we wrocławskim wydawnictwie Oficyna Wydawnicza ATUT, które w roku jej ukazania się „w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a”.

Na wstępie chciałbym podkreślić, że Autor wyznaczył sobie nader ambitne zadanie, nakładające nań obowiązek przebadania licznych materiałów źródłowych w kraju i za granicą. O rozległości wykorzystanych w książce archiwaliów zaświadczyć może już sam „Wykaz akronimów”: obejmuje on zbiory m.in. Bundesarchiv-Filmarchiv (Berlin), Deutsche Kinemathek – Museum für Film und Fernsehen w Berlinie i Archiwum Państwowego we Wrocławiu, a także listę gazet oraz czasopism, które zostały przestudiowane z najwyższą starannością. Ważną rolę informacyjną odegrały najpoczytniejsze wówczas „Breslauer Neueste Nachrichten”, których nakład w 1925 roku wynosił równo 150 tysięcy egzemplarzy (I, s. 19), i czasopismo filmowe „Film-Kurier” (I, s. 20).

Dr A. Dębski nie tylko preferuje poszukiwania archiwalne, co w wypadku podjętego tematu uznać można za oczywistość, lecz także nadaje im znaczenie metodologicznie podsta-

wowe, pisząc w „Zakończeniu” części II, że przedkładana do oceny „[...] publikacja jest przykładem empirycznego podejścia w badaniach historyczno-filmowych. Jestem przekonany – dodaje Habilitant – że tego typu podejście może wzbogacić wiedzę o dziejach kina, nie tylko niemieckiego” (II, s. 426).

W przytoczonym tu odautorskim komentarzu upatruję trafny opis stylu uprawiania przez Habilitanta historiografii filmowej. Bo też przyjęte w dokonaniu naukowym dr. A. Dębskiego podejście mieści się znakomicie w nurcie badań medioznawstwa empirycznego, którego punktem wyjścia jest „logika sytuacji historycznej” i pełne akrybii docieranie do najbardziej nieoczywistych, a nierzadko zapomnianych faktów (o czym przyjdzie powiedzieć w dalszej części tej recenzji).

Błędem byłoby sądzić, że Habilitant – mimo szeroko zakrojonego planu działania – jest przekonany, iż udało mu się scharakteryzować wszystkie wątki i tematy historii kina we Wrocławiu w latach dookreślonych podtytułem publikacji. Przeciwnie, w podsumowaniu świadom jest on tego, co warto by jeszcze sprawdzić pod względem kontekstowym, a co sygnalizująco zawierały już uwagi wstępne. Zgodnie ze standardami uprawianego filmoznawstwa empirycznego Habilitant kreśli katalog tematów, który można by zrealizować w niedalekiej przyszłości. Ponieważ jego dotychczasowe prace wykazują godną podziwu spójność zainteresowań i wieloaspektowe nawiązania, niepodobna nie spytać, czy nie jest to przypadkiem program badawczy na najbliższe lata.

W monografii rozpoznawalne są zarówno doświadczenia lekturowe Autora, jak i koncepty myślowe wypracowane przezeń podczas pracy nad rozprawą o kinie epoki wilhelmińskiej (*Historia kina we Wrocławiu w latach 1896–1918* [Wrocław 2009]) i stanowiące metodologiczny zaczyn refleksji. Pod względem oryginalności Autor słusznie wyróżnia część I swojej monografii, w II widząc głównie indywidualne zastosowanie metody POPSTAT, zaproponowanej przez Johna Sedgwicka (II, s. 38 i nn.) i rozwijanej przez Josepha Garncarza (I, s. 18), którego przekład książki *Wechselnde Vorlieben. Über die Filmpräferenzen der Europäer 1896–1939* (Frankfurt am Main–Basel 2015) Habilitant przygotowuje dla wydawnictwa Oficyna Wydawnicza ATUT („Autoreferat”, s. 13).

Kolejne karty monografii przekonują o starannie przemyślanej całości, której etapy znaczą ważne wydarzenia polityczne: boom po I wojnie światowej (1919–1925), czasy kryzysu (1926–1932) i rządy narodowych socjalistów (1933–1945). Poszczególne rozdziały zostały poprzedzone kroniką, w której Autor (w oparciu o liczne materiały archiwalne) precyzyjnie wylicza nowo otwarte kina, z pasją dociekliwego i cierpliwego dokumentalisty informuje o tych, które przebudowano lub odrestaurowano, nie szczędzi danych o architektach, wyko-

nawcach i akompaniamencie muzycznym (tytuły dzieł operowych i symfonicznych, nazwiska dyrygentów), cytuje niezwykle ciekawe wyimki prasowe (nierzadko całkiem sporych rozmiarów), przypomina niestrudzenie, które kina po remoncie oddano ponownie do użytku, a które zamknięto bądź z uwagi na niekorzystną lokalizację, bądź – zbyt wygórowane koszty wynajmu, ilustruje swoje wywody cennym materiałem ikonograficznym, na który składają się plakaty lub anonse filmowe. Jego opisy są barwne i wciągające, wsparte licznymi uzupełnieniami w perfekcyjnie opracowanych przypisach.

Każdy rok tej kroniki jest sam dla siebie światem. Jak w życiu, wszystko ugina się tu pod naporem dnia codziennego, w którego tle, dzięki wysiłkom Autora, z wolna zarysowuje się ukryty porządek. Dostrzec można działanie zmierzające do zapanowania nad przypadkowością zdarzeń wywołaną kaprysami rynku, celowo prowadzoną polityką i naporem instancji zarządzających. Ten ostatni punkt widzenia ujawnia się w kolejnych elementach struktury kompozycyjnej monografii. Autor, także jako dyplomowany ekonomista, uzupełnia swe wywody bogactwem informacji dotyczących danych statystycznych i wiedzy na temat stosunków własności. Podaje nazwy firm i nazwiska beneficjentów. Nie ogranicza się przy tym do przytaczania już opracowanych statystyk.

W tabelach umieszcza własne obliczenia, ale chętnie komentuje propozycje innych specjalistów. Robi wszystko, aby obraz kin był możliwie najbardziej kompletny. Empiryczne filmoznawstwo, jakie uprawia w skali mikro i makro, oparte jest więc na samodzielnie wypracowanym warsztacie i na ścisłej konfrontacji z dotychczasowymi ustaleniami.

Innymi słowy, analizowany materiał został poddany daleko idącej systematyzacji, która daje odczucie skutecznego panowania nad złożoną materią historyczną. Wykorzystane archiwalia służą Autorowi do określania przemian własnościowych i wyciągania wniosków odnośnie do atmosfery konkretnych kin. Z troską ukazuje ich wyposażenie. Tym ostatnim interesuje się nawet wtedy, gdy kino już zamknięto i wyburzono. W wypadku Tauentzien-Theater wylicza za „Breslauer Neueste Nachrichten”, gdzie trafiły korona widowni, urządzenie grzewcze i dębowe obicia ścian (I, s. 154).

Często można odnieść wrażenie, że w precyzyjnie wypracowaną strukturę monografii Autor potrafi wkomponować każdą wartą ocalenia wzmiankę. Stąd też monografia fascynuje zmiennością i powtarzalnością, której nie da się ogarnąć we wszystkich przyciągających uwagę szczegółach. Jest nowocześnie przemyślaną kroniką minionych wypadków filmowych. Uzupełniają ją plany i zdjęcia słynnych sal kinowych, podsumowująca całość lista 61 kin czynnych w latach 1919–1945 i mapa ukazująca ich rozmieszczenie w topografii miasta. Niedosyt budzi jednak zbiorcze i bardzo fragmentaryczne opracowanie przez Autora mono-

grafii okresu wojennego, i to tym bardziej, że „znacznie wzrosła wówczas frekwencja kinowa” (I, s. 242), nieustannie zwiększano liczbę miejsc (I, s. 243), a „istniejące [we Wrocławiu – K.K.] kina modernizowano” (I, s. 214).

Nie ulega wątpliwości, że część I monografii nie jest wyłącznie przybliżeniem „lokalnej kultury filmowej”, lecz wyakcentowaniem jej wielorakich związków z kinem Republiki Weimarskiej i czasów narodowosocjalistycznych. W niejednym punkcie Habilitant rzucił nowe światło na stare kwestie.

Tę ostatnią tendencję widać dokładnie w II tomie monografii. Jest on empirycznym ujęciem repertuaru kinowego, którego badanie pozwala ustalić, na co faktycznie chodzono do kina i kto podbił gusta publiczności. Abstrahując od rozdziału otwierającego („Od Caligarięgo do Hitlera?”), w którym zostały skomentowane prace poświęcone kinu wilhelmińskiemu i weimarskiemu, Autor skoncentrował się na listach popularności, za admiratorów tej procedury badawczej uznając zwłaszcza Helmuta Korte (*Der Spielfilm und das Ende der Weimarer Republik. Ein rezeptionshistorischer Versuch* [Göttingen 1998]) i Josepha Garncarza (*Hollywood in Deutschland. Zur Internationalisierung der Kinokultur 1925–1990* [Frankfurt am Main–Basel 2013]) i wychodząc w analizie od ankiety czasopisma „Film-Kurier”, które – z sezonu na sezon – ogłaszało własne plebiscyty i rankingi.

Kluczową rolę w badaniach Habilitanta odegrała metoda POPSTAT, jako że pozwoliła ona „wyodrębnić te tytuły, które widzowie oglądali najchętniej, zależnie od ich preferencji. Jej niewątpliwą zaletą jest to, że uwzględnia ofertę filmową większości kin rozlokowanych na całym obszarze miasta” (II, s. 373). Uzyskane tą metodą wyniki w dużym stopniu zbiegły się z rankingami czasopisma „Film-Kurier” dla okresu weimarskiego i Josepha Garncarza dla roku 1938, co oznaczało „dużą zgodność preferencji widzów we Wrocławiu i na poziomie ogólnoniemieckim” (II, s. 373).

Punktowy charakter badań wynikał z przyjętych przez Habilitanta założeń wstępnych. Postanowił on, że skupi się na czterech okresach: sezon 1926/1927 (kino nieme), sezony 1929/1930 i 1930/1931 (przełom dźwiękowy), rok 1938 (umocnienie się reżimu) i okres wojny (1939–1945).

Bogaty materiał archiwalny i studium różnorodnej literatury przedmiotowej pozwoliły Autorowi opisać wybrany repertuar kinowy. Komentarze odautorskie przeplatają się tu z opiniami prasowymi, które – podobnie jak w I tomie – Habilitant wykorzystuje w dużej obfitości. Jego rozważania – by z konieczności ograniczyć się do paru przykładów – są rzeczowe („pod względem «nowości» filmowych w 1930 roku Wrocław przypominał raczej kulturalną prowincję” [II, s. 183]), odkrywcze poznawczo („Jeśli filmy zagraniczne nie miały wersji

niemieckich ani nie zostały zdubbingowane, to zdarzało się, że wyświetlano je jako nieme – z dołączonymi planszami w języku niemieckim i muzyką na żywo” [II, s. 185-186]) i weryfikujące przyjmowane chętnie kategoryzacje („Pęknięcia na obrazie wszechpotężnej, «ujarzmiającej dusze» propagandy pojawiły się w latach osiemdziesiątych. Martin Loiperdinger – w studium na temat *Triumfu woli* [...] – pisał, iż «identyfikacja narodowego socjalizmu z manipulacją i propagandą afirmuje wdrukowaną w autowizerunek reżimu konstelację Führe-ra i masy» [...]” [II, s. 238]).

Również tę część monografii zaopatrzone w dwie ważne listy najpopularniejszych filmów: we Wrocławiu i w całych Niemczech. Pierwszą sporządzono na podstawie „Breslauer Neueste Nachrichten”, drugą – w oparciu o dane przejęte z czasopisma „Film-Kurier”, „rankingi z okresu Trzeciej Rzeszy (z wyjątkiem berlińskich za rok 1938)”, które opracowane zostały przez Ufę w 1943 roku (II, s. 399). Obie listy przygotowano oczywiście zgodnie z metodą POPSTAT.

Podsumowując, chciałbym podtrzymać zasygnalizowaną na początku wysoką ocenę osiągnięcia naukowego Habilitanta. Uważam, że jest ono przykładem bardzo rzeczowego opracowania, które wyznacza nowe perspektywy poznawcze, w sposób wieloaspektowy ukazuje fragment niezwyklej historii filmu europejskiego, nie ograniczając się przy tym do historii kina we Wrocławiu. Autor wykazał się sumiennością, talentem analitycznym i dużą pomyślnością w porządkowaniu i oświetlaniu precyzyjnie wydobywanych informacji o minionych czasach kultury filmowej.

Istotna aktywność naukowa

Tę część dorobku naukowego Habilitanta uznaję za bardzo ważne i poznawczo inspirujące uzupełnienie obu oryginalnych prac autorskich.

(1) Dr A. Dębski jest współredaktorem pięciu opublikowanych po doktoracie opracowań zbiorowych (szóste – Andrzej Dębski, *Z dziejów kina na Dolnym Śląsku w latach 1896–1945* – znajduje się właśnie w zapowiedziach oficyny Wydawnictwo Nauka i Innowacje w Poznaniu).

Za szczególnie cenny uważam wybór, współredakcję i opracowanie naukowe dwóch tomów przekładów zatytułowanych *KINtop. Antologia wczesnego kina* (Wrocław 2016) we współpracy z Martinem Loiperdingerem, który poprzedził publikację własną przedmową tłumaczoną przez dr. A. Dębskiego („Przybliżając «KINTOP»”), wyjaśniając sens powołania do życia w 1992 roku rocznika „KINtop. Jahrbuch zur Erforschung des frühen Films” i serii

wydawniczej „KINtop Schriften”. Habilitant wykazał się ogromnymi kompetencjami edytor-skimi i naukowymi (jest także autorem jednego ze studiów [II, s. 291-339]) i udostępnił w języku polskim fundamentalne teksty na temat wczesnego kina, w kluczowych miejscach korygujące stan wiedzy w polskiej historiografii filmowej. Przy czym dr A. Dębski słusznie przypomina w swoim wprowadzeniu do obu tomów („O antologii słów kilka”), że książka opublikowana w wydawnictwie Oficyna Wydawnicza ATUT „stanowi poniekąd kontynuację prac zapoczątkowanych u nas przez Małgorzatę Hendrykowską” (I, s. 20). Autor ma na myśli antologię zatytułowaną *W cieniu braci Lumière* (Poznań 1993).

Znaczące i ważne naukowo są dwie inne redakcje Habilitanta. Pierwsza przygotowana wspólnie z Andrzejem Gwoździem (*W drodze do sąsiada. Polsko-niemieckie spotkania filmowe* [Wrocław 2013]) i druga wraz z Brigitte Braun i Andrzejem Gwoździem (*Unterwegs zum Nachbarn. Deutsch-polnische Filmbegegnungen* [Trier 2015]). Oba tomy ukazują niezwykle ciekawe i różnorodne spektrum wiedzy o wzajemnych relacjach filmowych. Jak piszą na ten temat obaj redaktorzy w „Słowie wstępnym”: *W drodze do sąsiada...* to tom, który „przybliży różne aspekty spotkań polsko-niemieckich na przestrzeni stulecia, dla których wspólnym mianownikiem jest film i kontekst okołofilmowy, a więc historyczny, społeczno-kulturowy, polityczny” (s. 7).

Istotnym dopełnieniem tej aktywności naukowej Habilitanta okazują się dwa tomy współredagowane i poświęcone polskim reżyserom filmowym.

Stanisław Lenartowicz – twórca osobny (Wrocław 2011) stanowi pierwsze monograficzne ujęcie życia i twórczości Stanisława Lenartowicza. Oprócz rysu biograficznego, tekstów analitycznych i filmów oglądanych po latach zawiera rozmowy z reżyserem, teksty samego artysty, dokumenty archiwalne i wyczerpująco opracowaną filmografię.

W niemal identyczny sposób została przygotowana licząca 568 stron, współredagowana z Rafałem Bubnickim, monografia wieloautorska *Sylwester Chęciński* (Wrocław 2015), posiadająca wszystkie zalety poprzedniej publikacji, tyle że w dużo większej skali, i wyposażona dodatkowo w trzy filmy Chęcińskiego na płycie DVD. Znać, że redaktorom tomu przyświecała idea wyrażona przed kilku laty przez Piotra Zwierzchowskiego i Krzysztofa Kornackiego: „polska historiografia filmowa zaniedbuje wielu twórców, po części pewnie z niedopatrzenia i przypadku, częściowo jednak z apriorycznych ograniczeń” (s. 9).

(2) Po obronie doktorskiej dr A. Dębski opublikował po polsku, angielsku i niemiecku bez mała 40 artykułów naukowych w punktowanych czasopismach i tomach zbiorowych. Publikacje te są przykładem bardzo dobrego warsztatu Habilitanta i odznaczają się wielką dbałością o konkret badawczy.

Do reprezentatywnych studiów i artykułów można by zaliczyć następujące: *Kina na Dolnym Śląsku. Rekonesans historyczny*, „Images” 2019, t. 26, nr 35; *Big City and Small Towns – Cinemas in Lower Silesia before World War II Film and Cinema: Past, Present and Future Perspectives*, ed. J. Copeland, New York 2017; *Od sztuk widowiskowych do kina atrakcji, czyli o intermedialności triku filmowego*, „Kwartalnik Filmowy” 2017, nr 99; *Międzynarodowy kontekst projekcji filmowych w 1896 roku na dawnych „ziemiach polskich” i współczesnych ziemiach Polski*, w: *KINtop. Antologia wczesnego kina*, Wrocław 2016, cz. II; *Konteksty „Dziejów grzechu” – najpopularniejszego filmu w Warszawie w 1911 roku*, „Kwartalnik Filmowy” 2015, nr 89-90; *Dekonstruktion oder Festigung? Stereotypen des „Nachbarn jenseits der Oder” im deutschen und polnischen Gegenwartskino*, w: *Unterwegs zum Nachbarn. Deutsch-polnische Filmbegegnungen*, hrsg. von B. Braun, A. Dębski, A. Gwóźdź, Trier 2015; *Breslau government policy towards cinemas in light of social critiques of their functioning*, „Early Popular Visual Culture” 2014, vol. 12, no. 2; *„Afgrunden” in Warsaw and Asta Nielsen’s Popularity in Polish territories*, w: *Importing Asta Nielsen: The International Film Star in the Making 1910–1914*, eds. M. Loiperdinger, U. Jung, New Bur-net 2013.

Nie sposób nie docenić konsekwencji tematycznej i metodologicznej, z jaką Autor podchodzi do realizowanych tematów, i – co nie mniej ważne – nader owocnej współpracy z wybitnymi badaczami, czego świadectwem są także publikacje pomniejsze.

Pozytywną ocenę osiągnięć naukowych dr. A. Dębskiego wzmacniają nadto inne formy jego aktywności. Dotyczy to zwłaszcza doświadczenia w kierowaniu projektami naukowymi, na które pozyskał on środki finansowe i które zrealizował w Centrum im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego. Mowa o takich przedsięwzięciach badawczych, jak „Kino polskie i niemieckie na pograniczu kultur (2010–2015)” i „Historia kina na Dolnym Śląsku do 1945 roku (2014–2019)”. Wymaganiem drugiego z nich było utworzenie internetowej polsko-niemieckiej Bazy Kin na Dolnym Śląsku.

Dr A. Dębski był stypendystą DAAD (12/2013–01/2014), Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego (2008–2009) i Programu im. Fritza Sterna (2006), po uzyskaniu stopnia doktora wziął udział w 8 konferencjach w kraju i za granicą, angażował się w koordynację zjazdów filmo- i medioznawczych, prowadził zajęcia dydaktyczne (w Instytucie Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego [2007–2015]), wielokrotnie popularyzował naukę, współorganizując przeglądy filmowe, wygłaszając wykłady m.in. w ramach Akademii

Kina Światowego w Kinie Nowe Horyzonty we Wrocławiu i zasiadając w jury XIV Festiwalu Kina Amatorskiego i Niezależnego KAN.

Od 2019 Habilitant prowadzi zajęcia dydaktyczne w Centrum im. Willy'ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego.

Rekapitulując, stwierdzam, że Doktor Andrzej Dębski jest w pełni samodzielnym naukowcem, prowadzącym cenne poznawczo badania i współpracującym z renomowanymi badaczami w kraju i za granicą. Dlatego też wnoszę o nadanie mu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie **nauk humanistycznych**, w dyscyplinie **nauki o kulturze i religii**.

prof. dr hab. Krzysztof Kozłowski